

این اثر یکی از موضوعات مطرح

در این تاریخ انقلاب اسلامی است

که در مرکز استاد انقلاب اسلامی

به شدت مورد توجه و حقوق آن برای

محفوظ می باشد

مدل رهبری امام خمینی

(الگوی برای مدیران در نظام اسلامی)

کتابخانه و انتشارات

از کتابخانه و انتشارات

در کتابخانه و انتشارات

۱۳۶۱

شماره ۰۰۰۹۱

در کتابخانه و انتشارات

در کتابخانه و انتشارات

۹۷۸-۹۶۷۷۶۱۲-۲

ISBN: 978-964-410-184-8

کتابخانه و انتشارات

در کتابخانه و انتشارات

در کتابخانه و انتشارات

www.ketab.ir

- سرشناسه: مرزنده د. اودی، لطف‌الله، ۱۳۴۰ -
- عنوان و نام پدیدآور: مدل رهبری امام خمینی الگویی برای مدیران در نظام اسلامی //
- مشخصات نشر: مؤلفان لطف‌الله، میرزا حسن حسینی، محمد ترکمنی، تهران: مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۹۵.
- مشخصات ظاهری: ۳۰۸ ص:
- فروست: مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی؛ ۹۹۳. جامعه‌شناسی سیاسی؛ ۳۷.
- شابک: ۷۹۴-۶-۹۷۸-۹۶۴-۱۴۰۰۰۰ رین
- وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا.
- یادداشت: کتابنامه.
- موضوع: رهبری - ایران - نمونه‌پژوهی.
- موضوع: خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران ۱۳۶۸-۱۳۸۰.
- موضوع: رهبری - جنبه‌های مذهبی - اسلام.
- موضوع: ولایت فقیه.
- شناسه افزوده: حسینی، میرزا حسن، ۱۳۳۹ -
- شناسه افزوده: ترکمنی، محمد، ۱۳۵۱ -
- شناسه افزوده: مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ م ۴ / ف ۱۲۶۱ HM
- رده‌بندی دیویی: ۳۰۳/۳۴
- شماره کتابشناسی ملی: ۴۱۸۷۳۴۸

مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات

عنوان: مدل رهبری اسلام سیاسی (الگوی برای مدیران در نظام اسلامی)

مؤلفان: دکتر لطف‌الله فروزنده دهکردی، دکتر یحیی‌زادگان حسینی، دکتر محمد ترکمنی

نویت چاپ: اول، زمستان ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ قیمت: ۴۰۰ تومان

حروف‌چینی و لیتوگرافی: مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

چاپ و صحافی: چاپخانه مرکز اسناد انقلاب اسلامی

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۱۹-۷۹۴-۹

ISBN: 978-964-419-794-9

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان شریعتی، نرسیده به میدان قدس، روبه‌روی پمپ بنزین اسدی، پلاک ۱۹۵۴،

مرکز اسناد انقلاب اسلامی، صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۳۸۹۶ تلفن: ۲۲۲۱۱۱۹۴ تلفکس: ۲۲۲۱۱۱۷۴

www.irdc.ir

فهرست مطالب

۱۱.....	مقدمه
۱۳.....	پیشگفتار
۲۹.....	فصل اول: مبانی نظری و اهداف رهبری
۳۱.....	مطالعه و بررسی مدل‌ها و تئوری‌های رهبری
۳۱.....	۱- انواع دیدگاه‌ها در مطالعات رهبری
۳۴.....	۲- سایر پژوهش‌ها
۵۷.....	۳- جمع‌بندی و استخراج ویژگی‌های رهبری در مدل‌های غربی
۶۰.....	مبانی رهبری در اسلام
۶۲.....	۱- سلسله‌مراتب حکومت در اسلام
۶۴.....	۲- وظایف پیامبر به‌عنوان رهبر جامعه
۶۵.....	۳- مراتب امامت
۶۶.....	۴- ولایت فقیه
۶۷.....	۴- ۱- معانی ولایت و تقسیم‌بندی‌های آن
۷۱.....	۴- ۲- پیشینه نظریه ولایت فقیه
۷۳.....	۴- ۳- لزوم تشکیل حکومت اسلامی
۷۴.....	۴- ۴- حدود اختیارات ولی فقیه
۷۸.....	۵- جایگاه نهاد خانواده در نظام اسلامی مبتنی بر قرآن و عترت
۷۹.....	۵- ۱- خانواده، حساس‌ترین و بنیادی‌ترین سازمان اجتماعی
۸۰.....	۵- ۲- توجه و اهتمام اسلام به نهاد خانواده از دیدگاه امام خمینی (ره)
۸۵.....	۶- ویژگی‌های رهبر در فرهنگ اسلامی از دیدگاه علما
۹۵.....	۷- مقایسه رهبری در اسلام و غرب

فصل دوم: تبیین چارچوب نظری، تلاش برای ارائه‌ی یک مدل.....	۹۹
روش تحقیق.....	۱۰۱
روش و ابزار جمع‌آوری اطلاعات.....	۱۰۲
روش نمونه‌گیری و جامعه‌ی آماری.....	۱۰۲
روش تجزیه و تحلیل اطلاعات.....	۱۰۴
روایی و پایایی.....	۱۰۶
فرایند اجرایی طرح.....	۱۰۸
فصل سوم: تبیین الگوی رهبری امام خمینی (ره).....	۱۰۹
تحلیل مضمون.....	۱۱۱
اعتبار سنجی کتب مدل.....	۲۴۱
اعتبار سنجی کتب مدل.....	۲۴۳
۱- سنجش پایایی با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ.....	۲۴۳
۲- تعیین عاملی تأییدی (سنجش تک بُعدیت شاخص‌ها).....	۲۴۴
۳- سنجش روایی سازه: روایی همگرا و واگرا.....	۲۴۵
۴- ارزیابی میزان شیردازی شاخص‌ها.....	۲۴۶
۵ اولویت‌بندی شاخص‌های مدل رهبری امام خمینی (ره).....	۲۵۰
نتیجه‌گیری.....	۲۵۵
ضمیمه.....	۲۶۹
نمونه‌ی پرسشنامه‌ی استفاده‌شده.....	۲۶۹
«پرسشنامه‌ی بررسی اعتبار مدل مفهومی رهبری برای مدیران کشور بر اساس مبانی اسلام با تأکید بر سیره‌ی فردی و مدیریتی امام خمینی (ره)».....	۲۷۱
(۱) نیت و خصوصیات درون فردی.....	۲۷۱
(۲) رفتار و خصوصیات فردی.....	۲۷۲
(۳) اصول رفتار گروهی و سازمانی.....	۲۷۴
(۴) اصول راهبردی.....	۲۷۵
کتابنامه.....	۲۷۷
نمایه.....	۲۹۳

مقدمه

از آنجایی که وظیفه‌ی مدیران به‌کارگیری صحیح منابع انسانی برای اجرای هرچه بهتر برنامه‌های سازمان، رسیدن به اهداف سازمانی است، هدایت و رهبری از بحث‌های اساسی در مدیریت به‌شمار می‌رود. نظر به ارزش و اهمیت موضوع رهبری در سازمان، شایسته است برای شناخت و الگوسازی از الگوهای موفق رهبری، به مطالعه و پژوهش علمی در این زمینه پرداخت شود.

در کشور ایران، پیروزی انقلاب اسلامی، دستاوردهای مهم آن مرهون رهبری و مدیریت توانمند امام‌خمينی(ره) در روند اثربخش اسلامی و نظام‌سازی جدید است. تراوش اندیشه‌ی دینی از افکار و کردار امام‌خمينی(ره) شیوه‌ی رهبری ایشان را از سایر سبک‌های رهبری موجود در دنیا متمایز کرده است. بزرگ‌ترین دستاورد عملی امام(ره) تأسیس نظام جمهوری اسلامی است که از رهیافت ابراهامی به تعامل دین و سیاست در عصر غیبت سرچشمه می‌گیرد و بی‌تردید این اندیشه اساسی تأمل و بازشناسی و ترویج است.

هدف کتاب حاضر، طراحی و تبیین الگوی رهبری مبتنی بر ارزش‌ها و باورهای اسلامی با بررسی سیره‌ی امام‌خمينی(ره) به‌منظور بهره‌برداری مدیران نظام جمهوری اسلامی می‌باشد و از آنجا که جامعه‌ی ما، جامعه‌ای اسلامی و نیازمند الگویی مناسب با بینش و منش اسلامی است و امام‌خمينی(ره) از نادر مدیران اسلامی هستند که به‌دلیل حضور در میدان عمل و تصمیم‌گیری در سطوح خرد و کلان توانسته‌اند سیره‌ی عملی خود را در این زمینه به یادگار گذارند، بی‌تردید شناخت و طراحی مدل

رهبری براساس سیره‌ی عملی و رفتار فردی و مدیریتی ایشان و معرفی آن به مدیران سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی جامعه‌ی اسلامی می‌تواند راهگشا باشد.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی در راستای رسالت علمی خود با انتشار این اثر تلاش می‌کند در تدوین یک الگوی مناسب برای مدیران کشور براساس الگوی رهبری و مدیریتی حضرت امام خمینی (ره) ایفای نقش نماید. با این امید که طرح این بحث زمینه‌ای را برای پژوهشگران علاقه‌مند درباره‌ی مدیریت اسلامی فراهم سازد.

در پایان ضمن تشکر از مؤلفان محترم، از زحمات ناظران علمی اثر، آقایان دکتر آبر اشرفی و دکتر رشید جعفرپور و نیز همکاران محترم در مؤسسه‌ی فرهنگی هنری و انتشارات سردار، سپاس می‌شود.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی

پیشگفتار

مدیریت، زندگی بشری از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. بشر به مدد مدیریت به دنبال استفاده‌ی مأمون و امکانات و منابع عالم هستی بوده و نوع نگاه و نگرش انسان به عالم هستی، ره‌شمار نوع مدیریت او را مشخص می‌کند. اندیشمندان و نویسندگان، در یک جمع‌بندی انسان مدیریت را در پنج اصل بررسی می‌کنند: برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری، سازماندهی، هدایت و رهبری، نظارت و کنترل.^۱ هدایت و رهبری از وظایف اصلی مدیران بوده که با هدایت و رهبری در نظام توحیدی تفاوت دارد. در دنیای امروز، جهان اسلام از ضعف رهبری و مدیریت و نداشتن مدیر شایسته سخت رنجور است که همین معضل موجب گسست و نابسامانی روزافزون اسلام و مسلمین را فراهم کرده است.

در این میان، امام خمینی (ره) از شخصیت‌های برجسته و بی‌نظیری هستند که سبک رهبری‌شان برای رسیدن به اهداف توحیدی شکل یافته است. امام خمینی (ره) رهبری بی‌نظیر در بین رهبران جهان هستند که از ویژگی‌های منحصر به فردی در هدایت و رهبری برخوردار می‌باشند. مبانی تفکر امام پرشالوده‌ی یک سنت تاریخی و طولانی از صدر اسلام قرار گرفته که این اندیشه با شناخت عمیق از قرآن و سنت

۱. برای مطالعه‌ی بیشتر به کتاب‌های مبانی سازمان و مدیریت از جمله: رضائیان ۱۳۷۴، صادق‌پور ۱۳۸۵، شرمه‌ورن ۱۳۸۶، موسی‌خانی و دیگران ۱۳۸۳، الوانی ۱۳۷۹، شریعت‌مداری ۱۳۸۵ و علاقه‌بند ۱۳۸۳ مراجعه شود.

نبوی و ولایی در پیوند علم و دین و به تعبیر بهتر حکومت و مدیریت دینی در ظهور جمهوری اسلامی تجلی یافته است. بنابراین بسیار بجا خواهد بود که شاخص‌های رهبری ایشان الگو قرار گیرد و با پیروی از چنین سرمشق موفق، مسلمانان عظمت از دست رفته‌ی خود را باز یابند. همچنین اندیشه و پژوهش در سیره‌ی نظری و عملی ایشان به‌عنوان الگویی جامع از یک رهبر دینی می‌تواند گامی باشد به‌سوی خودشناسی مدیران، و همچنین مقدمه‌ای برای اصلاح رفتار و سبک رهبری و مدیریت آنان براساس معیارهای علمی و اسلامی شود. برای تحقق این هدف، از آنجایی که حضرت امام خمینی (ره) به‌عنوان یک الگو و رهبر معاصر، نمادی از یک رهبر دینی است، رانده‌ی الگوی رهبری مبتنی بر ارزش‌ها و باورهای اسلامی با بررسی سیره‌ی ایشان به‌منظور بهره‌برداری مدیران نظام جمهوری اسلامی به‌عنوان مسئله‌ی اصلی این کتاب مطرح می‌باشد. درواقع این نوشتار تلاش می‌کند تا با بررسی چگونگی حرکت حضرت امام (ره) - که برای اولین بار در تاریخ ایران اسلامی یک نهضت اسلامی به رهبری رهبر است - توازن استکبار و استعمار را غافل‌گیر کند و پیروزی انقلاب اسلامی را به ارمغان آورد و با تشکیل حکومت اسلامی ارکان آن را شکل دهد و با انواع توطئه‌ها مبارزه کند با غرضی که نظام اسلامی در کشور استحکام یابد و اساس پیشرفت و استقلال و جهاد علمی کشور را فراهم کند - الگوی رهبری برای مدیران در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران ارائه دهد. درباره‌ی موضوع رهبری امام خمینی (ره) نوشته‌های فراوانی به رشته‌ی تحریر درآمده که هرکدام زوایایی از رهبری امام (ره) را بررسی کرده‌اند. همچنین طرح‌ها و پروژه‌هایی وجود دارد که به موضوع رهبری ایشان پرداخته است از جمله پروژه‌ی مدیریت و رهبری امام خمینی (ره) با نظارت مرکز آموزش مدیریت دولتی. همین‌طور برخی پایان‌نامه‌های دانشگاهی با موضوعات مشابه از زاویه‌ای خاص سیره‌ی مدیریتی حضرت امام (ره) را بررسی کردند که در جای خود بسیار ارزشمند است ولی ابعاد رهبری و مدیریتی ایشان بسیار وسیع‌تر و غنی‌تر از آن است که در تحقیقات انجام گرفته بگنجد و هنوز جای بسیاری از پژوهش‌ها خالی است. با وجود این، تا به حال اثر مدون و کاملی که

بتواند براساس سیره‌ی امام‌خمينی(ره) مدلی جديد براي رهبري سازمان در جامعه‌ی اسلامي طراحي کند، به‌دست نيامد. نوآوری اين اثر، مدل‌سازي و ارائه‌ی الگوي رفتار سازمانی بومی و مبتنی بر آموزه‌های دينی با تأکید بر مبانی و مفروضات ارزشی، ویژگی‌ها، باورها و اعتقادات فردی برای بهره‌برداری مديران نظام اسلامي با استفاده از رویکردی ترکیبی در روش تحقيق مورد استفاده است که در نوع خود منحصر به‌فرد می‌باشد.

پیش‌فرض به شرح زیر در این زمینه مطرح است:

حضرت امام‌خمينی(ره) در رهبري خویش موفق عمل کردند. درواقع درستي و صحت تصميم‌های ایشان در رهبري نظام جمهوری اسلامي در چارچوب قلمرو زمانی اين نوشته، مفروض گرفته شده است. عبور امام(ره) از عقبه‌ی تند و نفس‌گیر، در جریان رهبري انقلاب و نظام اسلامي، تدبیر ایشان در تنگناها و بحران‌های ویرانگر و بنیان‌کن، مدیریت و رهبري مبررانه و شومندانه و مواجهه‌ی فعال ایشان با وضعیت‌های بحرانی، گواه صدق این پیش‌فرض است. بیانات و نوشته‌های حضرت امام‌خمينی(ره) در کتاب صحیفه‌ی امام و کتاب اخلاق کارگزاران در کلام و پیام امام‌خمينی(قدس سره الشریف) بیانگر سیره‌ی نظر و مواضع ایشان به‌عنوان یک رهبر اسلامي است. از آنجایی‌که حضرت امام‌خمينی(ره) به‌نبال تربیت مدیران و رهبران اسلامي بوده‌اند، لذا سیره و کلام ایشان می‌تواند در تدوین الگوي رهبري مورد استفاده قرار گیرد.

با توجه پیش‌فرض فوق، سؤال اصلی که به‌دنبال یافتن پاسخ برای آن هستیم، عبارت است از:

«مدل رهبري حضرت امام‌خمينی(ره) با توجه به سیره‌ی فردی و مدیریتی ایشان به‌عنوان یک مدیر و رهبر اسلامي چگونه است؟»

سؤالات فرعی نیز عبارت‌اند از:

اصول راهبردی رهبري امام‌خمينی(ره) در اداره‌ی امور کشور طی سال‌های ۱۳۶۸-

اصول رفتار گروهی و سازمانی در رهبری امام خمینی (ره) چیست؟

چه شاخص‌های مهمی در بعد درون‌فردی و اعتقادی رهبری امام خمینی (ره) وجود دارد؟

شاخص‌ها و ویژگی‌های بعد رفتار فردی مدیریت در رهبری امام خمینی (ره) چیست؟

برای ورود به بحث لازم است چند اصطلاح و واژه‌ی مهم را ابتدا تعریف کنیم که عبارت‌اند از:

الف) سیره: سیره در زبان عربی از ماده‌ی سیر است. سیر یعنی حرکت، رفتن، راه رفتن. سیر یعنی نوع راه رفتن و سبک رفتار. آنچه مهم است شناختن سبک رفتار شخص صاحب سیر است.^۱

ب) سنت معصومین

۱. سنت: کل فعالیت‌ها و تلاش‌های عملی پیامبر و ائمه‌ی معصومین که به‌منظور به‌کارگیری دستورات اسلام در شرایط گوناگون زمانی، مکانی اتفاق افتاده، سنت است؛ یا به عبارتی دیگر، تمام عکس‌العمل‌های معصومین در حالات مختلف همان سیره و سنت رفتار آن‌هاست، مانند طرز برخورد با خانواده، همسایه، دشمنان، دوستان و... در سیره و رفتار پیامبر (ص)، ائمه (ع) و افراد صاحب سبک نکات اساسی وجود دارد که در عنوان الگو و اسوه باید مورد توجه قرار گیرند.

۲. حدیث: حدیث برگرفته از حدث یا حدوث به معنای رونق و ظهور است.^۲ بر این اساس، کلمه‌ی حدیث مصادیق متعددی دارد که از آن جمله سخن و کلام است، زیرا سخن عبارت از پدیده‌ای است که اجزای آن یکی پس از

۱. مرتضی مطهری، سیری در سیره‌ی نبوی، تهران، صدرا، ۱۳۷۷، ص ۴۶

۲. المعجم الوسیط، ابراهیم انیس و دیگران، ج ۱، ص ۱۵۹

دیگری حادث شده و به ظهور می‌رسد.^۱ در کنار همه‌ی فعالیت‌هایی که چهارده معصوم(ع) به صورت عکس‌العمل‌های رفتاری انجام می‌داده‌اند، فرمایش‌ها و سخنرانی‌هایی هم داشته‌اند که راهگشای مشکلات مسلمین بوده و هست. به این عکس‌العمل‌های گفتاری، سنت گفتاری یا حدیث می‌گویند.^۲

(ج) رهبری: عبارت است از اعمال نفوذ رهبر بر رفتار یک یا تعداد بیشتری از افراد. رهبر کسی است که به‌طور هوشیارانه سعی دارد پیروانش را وادارد تا کارهای مورد نظرش را انجام دهند.^۳

(د) مدل و مدل‌سازی: مدل نمادی از واقعیت است که مهم‌ترین ویژگی‌های دنیای واقعی را به صورتی ساده و آسان بیان می‌کند. مدل‌ها ابزارهایی عملی هستند که می‌توان به کمک آنها به درکی از واقعیت دست نه‌کل آن بلکه بخش مفید و قابل فهم آن دست یافت. پژوهشگران به منظور سهولت در تجزیه و تحلیل، توضیح، تفسیر و انباشتن اطلاعات ضروری از مدل کمک می‌گیرند. مدل‌ها را می‌توان به مدل‌های ریاضی، مدل‌های ترسیمی، مدل‌های چند بُعدی و مدل‌های مفهومی طبقه‌بندی نمود. همچنین می‌توان موارد زیر را برای توضیح عملکرد یک مدل در نظر گرفت:

توانایی درک پدیده‌های پیچیده از طریق ساده‌سازی آن؛ پدیده در مقیاسی کوچک‌تر؛

ارائه‌ی چارچوبی برای تعریف، جمع‌آوری، تدوین یا پردازش اطلاعات؛
سازمان‌دهی و طبقه‌بندی حجم زیادی از داده‌ها؛
تفسیر چگونگی رخ دادن یک پدیده؛

۱. قواعد التحديث، محمد جمال‌الدین قاسمی، ص ۸۶

۲. لطف‌الله فروزنده دهکردی و علی‌اکبر جوکار، مدیریت اسلامی و الگوهای آن، تهران، دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۶، ص ۱۷

۳. سهراب خلیلی‌شورینی، تئوری‌های رهبری سازمانی و کاربرد آنها در نظام مدیریت ایران، تهران، ۱۳۷۳، قائم، ص ۱۸

مقایسه یک فرایند با یک فرایند دیگر.^۱

مدل‌سازی اشاره به فرایند خلق یک مدل به‌عنوان نمایش مفهومی برخی از پدیده‌ها و نظریه‌ها دارد. برای مدل‌سازی ابتدا باید متغیرهای موجود در مسئله مورد نظر را شناسایی کرد، سپس باید اثرگذاری این متغیرها بر هم و رابطه‌ی آنها با یکدیگر را به‌دست آورد و به‌دنبال الگویی رفت که بتواند این متغیرها و رابطه‌ی آنها را به‌درستی نشان دهد. پس از انجام این مرحله، باید کوشید تا روابط بین متغیرها را به‌صورت مدل خاصی نشان داد.^۲

یکی از اهداف مدل‌سازی، ساده‌ساختن روابط پیچیده و نشان‌دهنده‌ی اجزای اصلی و ورود نیاز سیستم می‌باشد. عوامل اضافی و استثنایی به‌طور عمدی در مدل‌سازی گنجانده نمی‌شوند تا مدلی که به‌دست می‌آید، ضمن نشان‌دادن اجزای اصلی و ارتباط بین آنها، اندازه‌ی کافی ساده باشد و به سهولت مورد استفاده قرار گیرد.^۳

هم‌منظور از مدیران کشور در این حاضر کلیه‌ی مدیران سیاسی، فرهنگی، اداری، اقتصادی و اجتماعی جامعه‌ی اسلامی در سبوح راهبردی، میانی و عملیاتی می‌باشد. در این قسمت، کتب، پروژه‌های تحقیقاتی، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و رساله‌های دکترا در حوزه‌ی سیره و رهبری و مدیریت، حضرت امام‌خمينی(ره) به تفکیک فهرست شده و به نکات کلیدی برخی از رساله‌های دکتری و پروژه‌های تحقیقاتی اشاره خواهد شد. وجوه تمایز و نوآوری اثر - اثر هر کدام از پروژه‌ها در فصل آخر کتاب تبیین شده است.

۱. مهدی الوانی، و فتاح شریف‌زاده فرایند خط مشی‌گذاری عمومی (چاپ ششم)، تهران، مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۷، صص ۱۸-۱۹ و صص ۶۱-۶۲

۲. بهروز زارعی، «مبانی شبیه‌سازی»، مجله‌ی الکترونیکی پژوهشگاه مدارک علمی ایران، ۱۳۷۵، ص ۵

۳. م. موسی‌خانی، م. ن. منشی‌زاده، سازمان و مدیریت: مدیریت سازمان در عصر ارتباطات، جلد یک و دو، قزوین، نشر دانشگاه آزاد اسلامی قزوین، ۱۳۸۴، ص ۲۳